
Bosna Krallık Soyu Kotromaniçlerin Aslı Hakkındaki Tartışmalar

Osman KARATAY

Tarihçi-Yazar

Özet: Bosna, 6. yy sonunda Avar ve Slavlarca Bizans'tan alınmış, kısa sürede kalabalık Slav kitlelerince iskan edilmiştir. Avarlar bu ülkeyi kendi atadıkları, çoğunlukla Avar veya Bulgar asıllı kimselerle yönetmişlerdir. 8. yy sonunda Avar devleti çökmüş, toprakları Bulgar ve Frank devletleri ile kısmen Bizans arasında paylaşılmıştır. Bosna ise arada kalmış, yabancı güçler burada kalıcı bir hâkimiyet kuramamışlardır. Avar döneminden kalma 'ban' ve 'jupan' adını taşıyan derebeyleri, o zamanlar şimdiki Orta Bosna'daki küçük bir banlık olan Bosna'nın etrafında bir araya gelmişler ve federal bir görünüm taşıyan Ortaçağ Bosna devletini kurmuşlardır. 12. yy'ın ortalarına kadar kaynaklar Bosna hakkında çok belirsiz ve muğlak bilgiler verirler. Öyle ki bu dönemde Bosna'nın devlet oluşu bile tartışılmaktadır. Böyle bir ortamda, devleti yöneten Kotromaniç sülalesinin aslını tespit etmek çok zordur. Kaynaklar bize, komşu Sırp, Hırvat ve Karadağ devletlerinin aksine, Bosna'da sürekli ve kökü eskilere dayanan bir hanedan olduğunu gösteriyor. Bu hanedanın Avarlar tarafından atanan banlara dayandığında tarihçiler hemfikirdir. Ancak Kotro-man kelimesinin açıklanamaması, bu ailenin kökleri hakkında tartışmalara, özellikle Alman kökeni iddiasının çıkmasına sebep olmuştur. Bu kelime büyük ihtimalle Bulgar Türklerinin kişi ismi olarak çok kullandığı, aynı zamanda bir Bulgar kabilesinin de ismi olan Kotur'a dayanmaktadır. Bosna'yı Avarlar adına ilk işgal edenler Koturoğurlar idi ve 15. yy'ın ikinci yarısında bile Bosna'da onların kalıntılarından bahsediliyordu. Bu isim pek çok yer adında da korunmuştur. Hanedanın ismindeki *-man* eki ise Alman iddiasını değil, Bosna krallarının Türk asıllı olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna, Ortaçağ, Avar, Bulgar, Koturoğur, Kotromaniç

*Geçtiğimiz yıl kaybettiğimiz, Saraybosna Üniversitesi'nden
Prof Dr. Halim Mulaibrahimović'in aziz hatırasına...*

Giriş

Bosna devleti ilk kez bugünkü Bosna-Hersek arazisinin orta kısmındaki topraklarda kurulmuş ve zamanla genişleyerek şimdiki ülkenin tamamını ve etraftaki başka bölgeleri içine almıştır. 1463 yılındaki Türk fethine kadar yaşayan Bosna krallığının başlangıcı hakkında kesin bilgiler yoktur. Kaynaklarda 12. yy ortalarından itibaren bu ülke ve yöneticileri üzerine nispeten ayrıntılı bilgiler belirir. Daha öncesi için ise, sadece burada bir siyasî teşekkül olup olmadığı hakkında yorum ve tahmin yapmaya imkân verecek kadar bir veriye sahibiz. Bu yüzden, bir dönem için devletin varlık ve niteliğini kesin olarak bilemiyorken, yönetici olan Kotromanoğullarının (Kotromaniçi) aslı konusunu tespit etmek oldukça zor bir görev olarak tarihçinin karşısında durmaktadır.

Bu çalışmada, Ortaçağ Bosna devletini yöneten hanedanın kökeni ile ilgili tartışmaları aktaracak ve daha önceki çalışmalarımızda (*Karatay, 2000: 162-167; 2002: 597*) kısaca işaret ettiğimiz kendi tezimizi sunacağız. Burada savunulan fikir, Ortaçağ Bosna devletini kuran ve yükselten feodal zümrenin köken itibarıyla Avar ve Bulgar Türklerinden geldiği, bunları kendi etrafında birleştirerek dağınık derebeylikleri bir devlet haline getiren Kotroman sülalesinin ise Bulgar Türklerinden olduğu şeklindedir. Hem tarihçilikte 'bilinmeyen dönem' olarak geçen 12. yy öncesi Bosna'nın Türkiye'de hemen hiç bilinmediği ve de bu konuda Türkçe metin bulunmadığı gerçeğinden hareketle, hem de hanedanın aslını araştırırken devletin tarihini bilmek gerektiğinden, öncelikle Bosna devletinin kökleri konusu ele alınacaktır.

Kaynakların Bosna'nın erken tarihiyle ilgili bilgi sunmaması, alınan haber kırıntılarının ise ya kendi içinde tutarsız veya birbirini nakzetmekte olması sebebiyle, hem bilinmeyen dönemdeki Bosna devleti, hem de Kotromanid soyunun aslı konusunda ayrıntılı ve müstakil fazla çalışma yapılmamış, sadece başka çalışmaların içine dercedilen metinlerle konu değerlendirilmiştir. Čorović'in 1925 yılındaki makalesi bu alanda hem ilk hem de doğrudan konuyla ilgili tek makale olarak durmaktadır. Macar siyasetçi-tarihçi Thallóczy 1914 yılında bu konuya değinen bir makale hazırlamıştır. Enver Imamović'in 1996'da sunduğu bildirisi ise bir bütün olarak Kot-

roman hanedanını ele almakta, bu arada kökleriyle ilgili tartışmaları değerlendirmektedir.

Bosna krallarının aslı ile ilgili ilk bilgiyi Dubrovnikli rahip Mauro Orbini, 1601 yılında yazdığı ünlü eserinde verir. Ortaçağ üslubunun son temsilcilerinden biri olan Orbini'nin ardından, benzer bir üslupla Hırvat / Dalmaçya tarihi yazan ve bu münasebetle Bosna'ya temas eden Jakov Lukarić (1605), Ivan Lucić (1666) ve Charles du Fresne (1749) gibi isimler gelmiş ve Orbini gibi Güney Slavları veya Bizans tarihi yazarken Bosna'ya da temas etmişlerdir. Ancak modern tarih yazıcılığı başlayıncaya kadar Orbini'nin bilgilerine yeni bir katkı yapılamamıştır. Ayrıca da bunların hiçbirisi münhasıran Bosna'yı ele almamış, sadece birkaç sayfada veya yeri geldikçe bu küçük ülkeye yer vermişlerdir. Yalnızca, Daniel Farlato (1769) papalık arşivlerini kullanarak yazdığı İllirya' tarihinde bazı yeniliklere imza atmıştır. Bundan sonra ise, ilk nüveleriyle birlikte modern tarihçilik başlamış ve eski Yunan ve Latin kaynakları kullanılarak ciddi anlamda tarihler yazılmıştır.

İsmi itibariyle Bosna tarihine hasredilmiş ilk eser Ömer Bosnavi'nin '*Tarih-i Bosna*'sıdır (1741), ancak sadece 1736-39 arasını ele alır; yani aslında bir tarih eseri değil, vekayinamedir. Bunun dışında, isminde Bosna'yı taşıyan ilk çalışma Johann Christian Engel'in "*Geschichte von Serwien und Bosnien*" (1801) adlı eseridir. 19. yy'ın ikinci yarısına gelindiğinde ise artık Bosna'nın sadece siyasî tarihi değil, başta Bogomillik olarak tarihi meseleleri de kitap ve makale konusu olmaya başlamıştır. Bunların içinde Bosna'ya ve Bosna'nın tüm Ortaçağ tarihine hasredilmiş ilk eser V. Klaić'in "*Poviest Bosne do propasti kraljevstva*" (1882) adlı çalışmasıdır. Yugoslavya'nın kuruluşundan sonra hem müstakil bölge ve uluslar hakkındaki tarihlerde, hem de 'Yugoslavlar tarihi' adını taşıyan eserlerde artış görülür. Vladimir Ćorović (1935 ve 1940), Sima Ćirković (1964), makalelerini bir kitapta toplayan Anto Babid (1972), Marko Vego (1982), Pavao Anđelić (1982) ve en önemli çalışmayı yapan Nada Klaić (1989), belli başlı Bosna tarihi çalışmalarıdır.

Boşnaklar içinde ilk müstakil Bosna tarihini aslında bir hukukçu olan Mustafa Imamović (1997) yazmıştır, ancak onun eserinde Ortaçağ kısmına az yer verilir. Ortaçağ Bosnası ile ilgili Boşnakların ilk toplu çalışması ise 1996 Zenica konferansındaki bildirilerden oluşan, Halim Mulaibrahimović'in yayınladığı çalışmadır. Enver Imamović'in yukarıda geçen ma-

kalesi de bu eserde yer almaktadır. Noel Malcolm'un bir el kitabı görünümündeki 'kısa tarihi' ise (1994), bölge dışındaki dillerde yazılan ilk ve tek genel Bosna tarihidir. Ancak, çok ilginç ayrıntılarla uğraşan Malcolm, Bosna devletini kuranların kim olduğu üzerine eğilmez; hatta bağımsız devletin nasıl ortaya çıktığını da belirtmez ve birden bire bilinen dönemden devleti başlatır. Başta Fine'in Ortaçağ Balkan tarihi (1983) olmak üzere, diğer yabancıların eserlerinde de bu konuda yorumlar bulunmamaktadır.

Ülke Olarak Bosna'nın Kökleri

Bir toprak parçasının ülke haline gelişi sadece coğrafya ile değil, binlerce yıllık jeokültürel birikimlerle de ilgilidir ve bugünkü ülkelerin büyük kısmının MÖ devirlerde de izdüşümleri görülür. Fransa, Bulgaristan ve İran bu konudaki en güzel örneklerdir. Balkanların batısında ise, eski tarihlere inildiğinde, ancak Yugoslavya bölgesi Arnavutluk ile bir bütün olarak ülke görünümü kazanır ve eski İllirya'dan mülhem 'Iliricum' eyaleti sadece Roma ve Bizans'ta değil, Osmanlı'da da bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bugünkü Yugoslav ülkeleri ise, Makedonya hariç, hemen tamamen Ortaçağ'daki oluşumların ürünüdür. Eskiçag'daki Dalmatlar sahil bölgesinde, şimdiki Dalmaçya'da yaşamışlardır, ama Bosna da Karadağ ve Hersek gibi siyasî olarak Dalmaçya'nın bir parçası idi ("Dalmaçya Dıraç veya Bar sınırlarından başlar ve İstriya dağlarına kadar uzanır ve Tuna nehrine kadar genişlerdi" Constantine: 140-141). Kuzey-güney ve doğu-batı hattındaki iki çizginin kesiştiği noktada bulunan Bosna, etraftan gelen tüm etkiye rağmen kendi özgün kimliğini ve davranış biçimini geliştirmiş (Lukas, 1942: 52), yani kendine has bir jeokültür sahibi olmuştur. Üstelik burası jeopolitik bir bütünlük arz ederek etrafındaki topraklardan kesin hatlarla ayrılır. Buna rağmen erken bir tarihte ülkeleşmemesini, Milat sıralarındaki Sarmat akınlarıyla başlayıp Avar devletinin yıkılışına kadar süren siyasî olaylar ve etnik süreçlerle açıklayabiliriz. Bosna'nın ülkeleşmemesinin en büyük delili uzun süre bir isminin olmamasıdır. Bosna kelimesi ilk kez 10. yy. ortasında yazan Bizans imparatoru Konstantinos Porphyrogenitus'da geçer: *ἕξ τὸ χωρίον Βόσωνα...* (Constantine, 1967:160). Konuyla ilgisi olmadığı için kelimenin kökeniyle ilgili tartışmalara değinmeyeceğiz. Bosna burada bir bölge olarak tanımlanır. Burada olduğu söylenen iki şehirden (Katera ve Desnik) yola çıkarak, 10. yy.

ortasındaki Bosna'nın, iki yüzyıl sonra bağımsızlığını ilan eden Bosna ile hemen hemen aynı büyüklükte ve aynı yerde olduğunu söylemek mümkündür. Burası aynı adı taşıyan nehrin yukarı akıntısının bulunduğu, şimdiki Orta Bosna bölgesidir. Daha sonra burada kurulan devlet hâkimiyet alanını genişlettikçe Bosna diye anılan ülke de büyümüş, nihayetinde şimdiki haline gelmiştir. Burada şu sorulabilir: Bosna isminin yayılmasının siyasî yayılma ile alakalı oluşu gibi, ortaya çıkışı ve varlığını sürdürmesi de aynı siyasî yapının öncülü ile ilgili olabilir mi? Yani Konstanti-nos'un eserini yazdığı yıllarda bir 'siyasî Bosna' var mıydı? Konstantinos'un Bosna'dan bahsettiği cümlelerin tamamı şöyledir: "Vaftiz edilmiş Sırbistan'da yerleşilmiş şehirler Destinikon, Tzernabouskec, Megyretous, Dresneik, Lesnik, Salines, ve Bosna bölgesinde Katera ve Desnik şehirleri vardır." Bu cümle yoruma son derece açıktır ve Bosna'nın Sırbistan'la siyasî ilişkisi konusunda açık bir şey söylemez. Bosna Sırbistan'ın bir parçası da olabilir, aynı sayfalarda bahsedilen 'Paganlar' gibi Slav uluslarının yaşadığı bağımsız bir toprak da olabilir. Konstantinos bir yerde Paganian'dan "O zamanlar (10. yy başı, O.K.) Sırp knezinin denetiminde olan..." diye bahseder (s.157), başka bir yerde ise Tzentina (şimdiki Cetina) ve Chlebena'da (şimdiki Livno), şimdiki Kuzey Hersek bölgesinde Sırplarla Hırvatların komşu olduğunu söyler (s.147). Yani Sırp-Hırvat sınırı o dönemde Orta Bosna üzerinden geçmekte idi. Sırbistan'da sayılan şehirlerden olan Salines, şimdiki Tuzla'dır. Yani Sırplarla Hırvatlar Bosna'nın kuzeyinde de birbiriyle komşudur. Dolayısıyla, şimdiki Bosna'nın en az yarısı bir ara Sırp devletine bağlanmıştı. Batı yarısının ise çok uzun süre Hırvatlarda olduğunu, hatta şimdiki Bihac etrafının Hırvat devletinin kalbgahı olduğunu biliyoruz. Üstelik Konstantinos, Bosna'dan Sırp ve ülkeleri için ayırdığı 32. bölümde bahseder.

Ancak bu, Sırp ve Hırvat devletleri arasında bulunan 'çekirdek' Bosna'nın siyasî durumu hakkında yine de açık bir şey söylemez. Özellikle de Sırp ve Hırvat hâkimiyetinin Bosna halkının Sırp veya Hırvat asıllı oluşunu göstermesi söz konusu değildir. Sırp tarihçi Ćirković'in belirttiği gibi, böyle bir soru kendi temeli içinde hatalar barındırmaktadır (Ćirković, 1964:350).

Kaynakların hiç haber vermediği bir dönemde, Bosna devletine ulaşabilmek için önce Bosna ülkesini tespit çalışmalarımız böylece sonuçsuz kalıyor. Ancak Konstantinos bölgedeki etnik topluluklar hakkında ilginç bil-

giler vermektedir ve bunlar çözüldüğünde erken Bosna'nın bir ülke ve burada yaşayan halkın ayrı bir kavim olup olmadığı konusuna ışık tutulabilir. İmparator'un isimlerini saydığı Dalmaçyalı kavimlerden biri de Romalıların (Bizans) 'Arentanlar' (Αρεντανί) dediği, kendi dillerinde Paganlar (Παγανοί) denen kavimdir (s.124-125). Paganların Dalmaçya adalarına yönelik korsanlık faaliyetlerinde bulunmaları (Constantine: 146-147) bilgisine dayanan tarihçiler hemen ittifakla onların Neretljani (Neretvalı-lar) olarak bilinen ve şimdiki Batı Hersek bölgesinde yaşayan Slav topluluğu olduğunu düşünürler (Budak, 1994: 59; Goldstein, 1995:153,183, vd.; Raukar, 1997:54-55, vd.). Konstantinos da zaten kimi Dalmaçya şehirlerini ve adalarını Paganların ülkesinde sayar (s.164-165). Ancak başka bir yerde verdiği bir ayrıntı, Paganların ülkesini tarifte İmparator'u çelişkiye düşürmektedir. Buna göre, bütün İslavlar Hıristiyanlığı kabul etmişler, ama ücra ve dağlık bir yerde yaşayan Paganlar direnmişlerdir (s.126-127). Neretvalıların yaşadığı yer olan Batı Hersek dağlık olmadığı gibi, Dalmaçya sahilinin en düz kısmıdır. Sahilden başlayarak Mostar'a kadar yaklaşık kesintisiz bir düzlük uzanır. Buranın erişilmez olması bir tarafa, Dalmaçya sahilindeki en erişilebilir iç bölge buradadır. Nitekim Osmanlılar iç bölgeden gelerek sadece buradan denize çıkış edinebilmişler, Venedikliler de 2. Viyana Kuşatması sonrasındaki savaşlarda sahilden çok kolay ilerleyerek Mostar'ı ele geçirmişlerdir. Mostar'm güney ve doğusu dağlıktır ama burası da 'Paganla' olamaz, çünkü adı Hum'dur ve burada Zachlumi (Ζαχλούμυ) halkı yaşamaktadır (s.160-161). Paganları buradan güneye veya kuzeye de yerleştiremeyiz, çünkü güneyde Trebinyeliler (Τρεβινιωτών) ve Kanallılar (Καναλιών) yaşamaktadır (s.162-163), kuzeyi ise Hırvat arazisidir. Dolayısıyla Paganian ancak iç bölgelerde, şimdiki Kuzey Hersek ile Orta Bosna civarlarında bulunabilir. Nitekim daha sonraki dönemlerde Bosna'da Hıristiyanlığın en zayıf, Bo-gomilliğin en kuvvetli olduğu yerlerin buralar olduğu görülecektir. Dolayısıyla, Hıristiyanlaşmaya direnen Paganlar, daha sonra Boşnaklığın ortaya çıktığı yerlerde yaşayan kimselerdi. Korsanlık yapan Paganların, yani Neretvalıların bunlarla ilgisi ise mümkün gözüküyor. Öbür türlü, Orta Bosna'dan Neretva boyunca inen ve sahile ulaşan uzun ince bir şeritte bir siyasî yapı düşünmemiz gerekir, ki elimizde bunu doğrulayacak bir veri bulunmuyor. Dolayısıyla iki ihtimal kalıyor. Ya Konstantinos pek çok yerde yaptığı gibi burada da bilgi yanlış yapıyor ve iki ayrı toplulu-

ğu karıştırıyor, ya da her iki topluluğu telif ediyor. Neretvahlarla Bosnalılar arasındaki bir ittifak bu düşünceye yol açabileceği gibi, her iki topluluğun Hıristiyanlığa direnmesi de aynı potaya konmalarına sebep olmuş olabilir. Her halükarda İmparator'un Bosna hakkında net bilgiler verememesi bilgi eksikliğinin olduğunu gösteriyor. Öbür türlü, Trebinje gibi çok küçük yerlerden bile bahsederken, Bosna bölgesi dediği yerde yaşayanlardan bahsetmemesine anlam verilemez. Zaten bilse idi, Sırp-Hırvat sınırının sadece Dalmaçya'daki değil, Bosna'daki kısımlarından da bahsedirdi. Avar-Slav istilası öncesindeki Dalmaçya eyaletinin sınırlarını Tuna boylarına taşıması da İmparator Konstantinos'un bir başka yanlışıdır. Dalmaçya, Bosna'nın kuzey ve doğu sınırlarının bittiği yerde biter. Eğer Tuna boylarına kuzeyden ulaşıyorsa, burada artık Pannonia eyaletine girilir. Eğer bunun daha doğusu, şimdiki Belgrat etrafı kastediliyorsa, burası da hiç Dalmaçya olmamıştır, Sirmium eyaletine dahildir. Dolayısıyla Konstantinos'un 'Bosna bölgesi' ile 'dağlık Paganian'ı telif edememesini anlayabiliriz.

Böylece elimizde birlikte düşünülmesi gereken iki veri var: (1) Bosna bölgesi, (2) Bir ara Sırp yönetimine girse de, Sırp asıllı olmayan, dağlık bir bölgede yaşayan ve Hıristiyanlığa direnen Paganlar (Arentanlar). Pagan kelimesini Konstantinos, Slavların dilinde 'vaftiz olmamış' (kâfir) anlamı ile açıklıyor (s.164-165). 'Roma' (Bizans) dilindeki Arentan ismi ise burada yaşayan eski bir İllir kabilesine izafeten verilmiş olmalı. Bu bir Bizans geleneğidir. Bir örnek olarak, 13. yy'a girildiğinde bile Sırlara, 1500 yıl önce aynı topraklarda yaşamış küçük Tribal kavminin adı veriliyordu (*Niketas Khoniates: 11*). Konstantinos'dan hemen sonraki dönemde de Sırların ismi doğal olarak Tribal idi (*Psellos 218*). Şimdiki Bosna'nın o dönemde hangi kısımlarının Sırp ve Hırvatların elinde kaldığını bildiğimiz için, arada kalan Orta Bosna'ya Paganları yerleştirmekten başka yol kalmamaktadır. Böylece 10. yy. başında, ayrı bir etnos oluşturmuş halkı ile birlikte, bir ülke olarak çekirdek Bosna'nın var olduğuna hükmedebiliriz. Bura halkı, Bizanslıların Arentan kelimesini veya 'kâfir' anlamındaki Pagan'ı kendilerine isim olarak benimsemeleri söz konusu olamayacağı için, yaygın bir Slav uygulamasına binaen, yaşadıkları yerin ismini almışlar ve *Bošnjani*, *Bošnjak* ve daha sonraları *Bosanac* isimlerini taşımışlardır.

Bağımsız Devlete Kadar Siyasî Süreç

Roma imparatorluğunun Orta Tuna boylarına dayanan sınırlardan geri çekilmesi ve Pannonia eyaletinin bir kısmını kaybetmesi Sarmat dönemine kadar gider (*Durmuş, 1997: 54-58, 83-88*). Daha sonra Hunların önünden kaçan Gotlar ve Pannonia'da üslenen Hunlar buraların hâkimi olmuşlardır. 6. yy'ın ikinci yarısındaki Avar akınları başladığında buranın Bizans yönetiminde olduğu anlaşılıyor. Balkanların İslavlaşmasında en önemli rol Avarlara aittir (Bu konuda Türkçede yeni bir çalışma olarak bkz: *Zivkovid, 2002*). Orta Avrupa'dan gelerek Avar gözetiminde bu topraklara yerleşen Slavların başına 'ban' ve 'jupan' denilen Avar asıllı yöneticiler getirilmiş ve kalıcı ve güçlü bir merkezi yönetim oluşturulmuştur. Ancak Avar devletinin dayandığı tek Asyalı/Türk unsurun kendileri olduğunu düşünmek yanlış olur. Orta Avrupa'ya gelişleri sırasında Avarlar, bugünkü Ukrayna'da yaşayan bir Bulgar topluluğu olan Kutrigur/Koturoğur Türklerinin önemli bir kısmını beraberlerinde getirmişlerdir. 578 yılından başlayarak Bosna ve Dalmaçya'yı Avar devleti adına işgal edenler bu Türklerdir. Koturoğurların Avar devleti içinde yüksek kademeler elde ettikleri anlaşılıyor ki, 630-631 yılında kağan öldüğünde yeni kağanın kendilerinden olması için bir isyan bile başlatmışlardır (*Szádeczky-Kardoss, 2000: 285, 293*). Avarların çok fazla insan gücünün olmadığını da hesaba katarsak, taşra yönetiminde Koturoğurların önemli bir yeri olduğunu düşünebiliriz. Bunlar Ukrayna'dan bütün obalarıyla birlikte getirilmişlerdir. İlk işgali 10 bin savaştının yapmasına, bunların fetihten sonra ailelerini de yanlarına almış olma ihtimalini eklersek, Bosna'da sadece bir yönetici ve askeri zümrenin değil, kayda değer bir Koturoğur nüfusunun olduğuna da hükmedilebilir. Nitekim 15. yy'dan iki Rum kaynağı Hersek'te yaşayan Kudugerlerden bahsetmektedir. Chalkokondiliyas eserinde "*Sandalj'in* (o zamanki Hersek hâkimi, O. K.) *ülkesinde Kuduger denilen kimseler yaşar*" derken, Fatih'in atadığı ilk başpatrik olan Gennadios da bir mektubunda aynı yerde yaşayan Kudugerlerden haber vermektedir. Bunların Koturoğur/Kutrigur olabileceklerini ilk kez Sırp tarihçi Vaso Glusac yazmıştır (*Babić, 1972:38*), Bütün Bosna içinde Sandalj'in ülkesi Hıristiyanlığa karşı direnişin kalesi durumunda idi. Bunu Tuna Bulgar devletinde, özellikle Omurtag Han zamanında, Slav tebaanın hızla Hıristiyanlaşması karşısında Türk asıllı Bul-

garların direnmesi, ve din mücadelesinin bir süre sonra Türk-Slav iç savaşma dönmesi ile karşılaştırabiliriz.

250 yıl boyunca etraftaki bütün kavim ve devletlerle savaş halinde olan Avar gücünün son dönemlerde geri çekilmesiyle Bosna'daki ban ve jupanlar üzerinde otoritenin kalmadığı gözleniyor. Bu devletin 8. yy. sonunda ortadan kalkması Avar veya Bulgar asıllı Bosna beylerini ortada bırakmıştır. N. Klaić'e göre, Frankların gelerek Avarları ortadan kaldırmasından çok önce Bosna beyleri fiilen bağımsız hale gelmişlerdi (*N. Klaić-16, 1989:33*).

Avarlardan sonra büyük güçlerin Bosna'ya hâkim olup olmadıkları kesin bilinmiyor. Bulgarlar ve müttefikleri Franklar, Orta Avrupa'daki Avar yurdunu kendi aralarında paylaşmışlardır. Her ikisinin de Bosna'ya girdiğine dair bir haber yoktur. Bizans hâkimiyetinin kısa bir süre için de olsa ihyası düşünülebilir. Çünkü İmparator II. Mikhail zamanında (820-829) Bizans'ın içte ve dışta yaşadığı sıkıntılardan istifade eden Dalmaçya sahilindeki yerler ile iç bölgelerin bağımsızlıklarını ilan ettikleri haberi geçmektedir (*Constantine: 124-125*). Bunların arasında Paganlar da geçmektedir ve Bizans hakimiyetinden kurtularak bağımsız olmuşlardır. O dönemde Bosna'nın siyasî bir varlık olduğuna dair yine 2. Mikhail zamanından, aynı şeyi söyleyen iki güçlü haber daha gelir. Avar devletini yıktıktan sonra Hırvatlar üzerinde de hâkimiyet kurmak isteyen Franklar, sonunda 822 yılında Hırvat knezi Ljudevio'ı kaçmaya mecbur ederler. Lju-devit kaçtığı yerdeki yöneticiyi öldürür ve yerini alır. Oradan Franklarla diplomatik ilişki kurmaya çalışır. Hemen bütün tarihçiler, onun kaçtığı yerin Orta Bosna olduğu üzerinde hemfikirdir (*N. Klaić, 1989: 57*). Bu haberi hem Frank yıllıkları, hem de Ljudevit'in kendi vakanüvisi verir. Her ikisi de Latince olan bu yazmalardan birincisi öldürülen yöneticinin unvanını 'dux', ikincisi ise 'princeps' olarak verir. N. Klaić'e göre bu unvanlar, o dönemde kullanılan 'jupan'a (Zupan) karşı gelmektedir (s. 58). O dönemdeki ve daha sonraki genel kullanıma dayanarak, duk ve prens sanlarının Slav dünyasında 'knez' ile örtüşüğünü rahatça söyleyebiliriz. Knezlik ise açıkça, bağımsız veya özerk, bir şekilde devlet anlamına gelmektedir. İmparator Konstantinos'un bahsettiği 2. Mikhail zamanında bağımsız olan Slav devletleri arasında bu erken Bosna devletine uyabilecek olan sadece Paganlar vardır. Böylece, bizim Paganların Neretvalılar değil, Boşnaklar olduğu şeklindeki tezimiz bir destek daha kazanmaktadır.

Buradaki sorun, Drina'dan Vrbas nehrine kadarki geniş bölgenin 9. yy'da hala genel bir isminin yerleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bosna o dönemde küçük bir toprak parçasının ismidir. Halbuki ortada doğuda Drina'dan batıda Vrbas'a, kuzeyde Sava'dan güneyde Neretva'nın yukarı akıntısına kadar uzanan, Batı Balkanlar nazara alındığında oldukça geniş bir ülke vardır. Konstantinos bu ülkeyi tanımlamakta güçlük çekmektedir. Frank yıllıkları ise Bizans'tan aldıkları bir terimle işi çözmektedirler. Bir Frank kaynağında 838 yılında Sklavinia'ya hükmeden Knez Ra-timir'den bahsedilmektedir (*Imamović, 1997: 26*). Bu ülkenin Bosna olduğu açıktır, zira Frank kaynaklarında Hırvat ve Sırp topraklarından bunların kendi isimleri ile bahsedilir. Burası Sava nehrinin kuzeyindeki Hırvat arazisi Slavonya (Slavonija) bölgesi de olamaz, çünkü Slavonya o yıllarda zaten Frank egemenliğinde idi. Dolayısıyla bu Sklavinia Bosna idi. Buradan Bosna'daki siyasî yapının kökleşmiş olduğunu anlıyoruz, zira 16 yıl önce kaçak Hırvat kralı Ljudevit'in buradaki knezi öldürmüş ve kısa bir süre için yerini almış olması, siyasî bir kopukluğa yol açmamıştır. Ljudevit öldürüldükten sonra Bosna devleti kaldığı yerden devam etmiştir. Bizans kaynaklarında Sklavinia (*Σκλαβηνία*) Balkanlarda Slavların eline geçen ve fiilen Bizans yönetiminin son bulduğu, ancak üzerinde hükümlerlik iddiası sürdürülen topraklar için kullanılır (*Ostrogorsky, 1995:88*). Ancak Slavlaşma dalgası tamamlanıp yarımada etnik istikrar kazandıktan hemen sonra Slavlar devletlerine veya bölgelere göre isimlendirilmiş, Sklavinia kelimesi kullanımdan düşmüştür. Örneğin Konstantinos'da artık bu genel tabir geçmez. Yalnız Peloponnes'teki Slav kolonileri için bu tabir uzun süre kullanılmıştır, çünkü buradaki Slavlar bir taraftan uzun süre bağımsızlıklarını korumuşlar, öte yandan da, bir devlet kurarak kendilerine siyasî bir isim alamamışlardır. Bosna için Frank kaynaklarında bu tabirin kullanılması da isimsizlikle açıklanabilir. Bosna'daki siyasî olgu / devletçik bu dönemde bir şekilde uluslararası önem kazanacak hale gelmiştir, ancak henüz Bosna adını taşıyan coğrafya birkaç vadiden ibarettir ve böyle bir ihtiyaca cevap verecek bir ülke değildir. Konstantinos'un verdiği bilgilerden Bosna'nın 10. yy'da hala Bizans'ın nazara almayacağı kadar küçük olduğu anlaşılıyor. Ama en azından artık Sklavonia değildir. Bir sonraki yüzyılda ise Bosna artık Bizans diplomasisinin gözünde Balkanlardaki güçlerden biridir. Karadağlı bir papazın hazırladığı (tahminen 1149), Karadağ yıllığı (Duklijanski letopis) denen ilk Yugoslav vakayına-

mesinde ise Bosna'nın ismi Hırvat ve Sırp devletleriyle eřit ağırlıkta anılır (*Imamović, 1997: 25*).

Böylece, Avarların çekilmesinden itibaren Bosna'nın, en azından çekirdek arazisinde bağımsız bir siyasî yapıya kavuştuğu anlaşılıyor. Bu yapının bir takım küçük kesintilerle birlikte, ki bu kesintiler Hırvat ve Sırp devletlerini fazlasıyla etkilemiştir, kaynaklarda ilk Bosna banının isminin geçtiği 12. yy ortalarına kadar, 300 yıl boyunca korunduğuna dair deliller vardır. Devlet geleneğinin tekâmülü noktasından bakıldığında ise, tartışmalar başlamaktadır. Bir taraf Bosna'nın devletleşmesini hayli geciktirmeye ve komşulara nazaran geride göstermeye çalışır. Hırvat tarihçi Knezovid'e göre, dış güçlerin darbesine açık yerlerde, yani Sırbistan, Hırvatistan ve Karadađ'da devletleşme çabuk gerçekeşmiş, kendisini doğal olarak koruyan Bosna ise uzun süre buna ihtiyaç duymamıştır. 12. yy'dan önce bir Bosna devletinin varlığını kabul etmeyen Knezović, Karadađ'ın Bizans ve Hırvatistan'ın Macar yönetimine girmesinden sonra ortada kalan Bosna'nın devletleşmek mecburiyeti hissettiğini iddia eder (*Knezović, 1942: 182*). Bu konuda insafılı davranan Sırp tarihçi Ćirković ise, Konstantinos'un verdiği bilgiyi, Bosna'nın Sırbistan'ın bir parçası olduğu şeklinde yorumlar. Karadađ yıllığına dayanan Ćirković'e göre, Bulgar Çarı Simeon'un ölümünden sonra Sırp devletim ihya eden caslav, Bosna'yı da kendi yönetimine almıştır ve Konstantinos iřte bundan bahsetmektedir. Ćaslav'ın Macarlarca öldürölmesinden sonra Bosna devlet olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Avar zamanından beri bir Bosna banı vardır ve bu kiři Avar asıllıdır. Ćirković (1964:40-41). Bosna'nın devlet payesini almasını geciktiren tarihçilere çok kızgın olan N. Klaić ise, diğerleri gibi Ćirković'e de kendi tutarsızlıklarını göstererek yüklenir: Eđer Bosna Avar zamanından beri banlık ise, devlet geleneğini geliştirmek için neden Ćaslav'ın ölümünü bekledi? (N. Klaić, 1989: 14). Klaić daha da ileriye gider: Bosna'nın siyasî gelişimi Sırp ve Hırvatlarla aynı zamanda başlamıştır, ama bu ikisinde dış güçlerin müdahaleleri sebebiyle sık sık devletin varlığında kesintiler olurken, savunma kolaylıkları sebebiyle Bosna böyle bir řeye maruz kalmamıştır (*N. Klaić, 1989: 34*).

Burada kesin olan bir nokta var: Bařka bir devletin yönetimine girmesi Bosna'daki banlık müessesesinde kesintiye yol açmıyor. Ljudevit'ten önce ve sonra burada bir ban olduğu gibi, Ćaslav zamanında da, ismi anlaşılan Ratimir olan bir ban vardı. Yani bazen bağımsız, bazen de özerk bir

yapı olarak Bosna devleti, en azından hanlığın Avar başkenti ile bağlantısını kaybetmesinden itibaren vardı.

Çaslav sonrasında Bosna'nın nispeten geniş bir araziden oluştuğu görülmektedir. Bunun delili Hırvat Kralı Kresimir ile Bosna banı arasında 968 yılındaki savaşın Vrba nehri boylarında yapılmasıdır. Şimdiki Banja Lu-ka kentinden geçen Vrba, tarihî Hırvatistan'ın doğu sınırınıdır. Kresimir'in saldırgan taraf olduğunu da düşünürsek, Bosna sınırının aslında daha ötelede olduğunu düşünme imkânı doğar. Kresimir, Bosna banını yenerek kısa bir süre de olsa buraya hâkim olmuştur (*Knezović, 1942:186*). Bosna'nın kısa süreli yabancı hâkimlerinden biri de, Bizans tarafından yutulan Bulgar devletini diriltme gayesinde olan Makedonyalı Samuil'dir. 976 yılında çıkardığı bir isyan sonunda kendisini beklenmedik şekilde büyük bir Slav devletinin başında bulan Samuil, kısa süreli de olsa (1014'e kadar) tarihteki en büyük güney Slav devletini kurmuş ve sadece Hırvatlar ve Slovenler dışında kalmıştır. Ancak Bulgar kasabı Βουλγάροκτονος unvanlı Bizans imparatoru II. Basileus, Samuil'i ve devletini ortadan kaldırınca, Bosna da Bizans yönetimine düşmüştür. Bu dönemde Bulgaristan ve Makedonya doğrudan merkeze bağlı thema teşkilâtı içinde örgütlenirken, Bosna, Hersek, Karadağ ve Sırbistan, Bizans'a bağlı (vassal) olarak devlet statüsünü korumuşlardır (*Ostrogorsky, 1995:290*).

II. Basileus'tan sonra Batı Balkanlardaki Bizans hâkimiyetinin hükmünü yitirdiği anlaşılıyor. Karadağ (Doclea, Duklja) knezi Stefan Vojislav tam bağımsızlığını ilân edince, Bizans güçleri Sırp, Bosna ve Hersek ordularının da yardımıyla onu ezmeye çalışmış, ancak Vojislav müttefik orduları yenip Bizanslıları kovduğu gibi, oğlu Mihailo ülkesine saldıran üç komşusunu da cezalandırmış ve topraklarını ele geçirmiştir (*Ćirković, 1976: 130*). Böylece Bosna'da yine kısa süreli bir Karadağ hâkimiyeti dönemi başlamıştır. Buradaki bir gerçek Bosna'nın Bizans'a bağlılık statüsünü sorgulamayı gerektirmektedir. Çünkü İmparator, Vojislav'a karşı yardımını temin için Bosna banına hayli para vermek zorunda kalmıştır. Bağlı bir devletin böyle davranmasını düşünmek zordur. Dolayısıyla, Knezovid'in belirttiği gibi, Basileus'tan sonra Bosna'nın bağımsız olduğunu düşünmek daha yerindedir (*Knezovid, 1942:187*).

Karadağ yönetiminden kurtulduktan sonra Bosna'nın güçlenmiş olarak ortaya çıktığı anlaşılıyor, 1102 yılında Hırvatistan bir antlaşma ile tamamen Macar devletine katılmış, bunun üzerine Bizans kendi toprağı gör-

düğü Batı Balkanları alabilmek için hem Macarlar, hem de aradaki küçük devletlerle zorlu bir savaşa başlamıştır. Bu esnada Bosnalıları Macarların müttefikleri olarak görüyoruz. 1153 yılında Bankin adlı bir Bosnalı başjüpan Bizans tarafından esir edilmiştir. Bu kişinin ismi Nikates Khoniates ve Ioannes Kinnamos'ta geçer. Kimi tarihçiler bu kişinin aslında ünlü Ban Kulin olduğunu, Bizanslı yazarların Bankilin(os) yazarken 'l' harfini düşürdüklerini iddia ederler (*Perojević, 1942a: 201*). Ancak iki sebeple bunu düşünmek zordur. Öncelikle, iki yazar da aynı hatayı yapmış olamazlar. Dahası Ban Kulin'in 1180-1203 arasında Bosna tahtında olduğunu biliyoruz. Kulin 1153 yılında başjüpan, üstelik güçlü ve olgun bir savaşçı idiyse, daha sonraki döneminde çok ihtiyar olması lâzım gelir ki, kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bankin ismini bölgedeki herhangi bir dil ile açıklamak da büyük zorluklar içermektedir. Kimliđi tam belirlenemeyen Bankin'den sonra kesin bilinen ilk Bosna banı Borid'in ismi geçer. Kayıtlarda onun kesin banlığı 1154-1164 yılları arasındadır. Tıpkı Bankin gibi o da Macarlarla birlikte Bizans'a karşı savaşmıştır. Yine Bankin gibi, Macar kralının bağlısı değil, müttefikleri olarak anılır (*Imamović, 1997: 30-31*). Gerçi bu dönemden sonra sadece Bosna değil, Sırbistan ve Macar toprağı haline gelen Hırvatistan da dahil bütün Balkanlar, Bizans hakimiyetini ihya etmek için çırpınan I. Manuel Komne-nos'un (1143-1180) idaresine girmiştir (*Ostrogorsky, 1995: 358*). Ancak yine merkezî idare sağlanamamıştır, ki Balkanların yerli yöneticileri yerlerinde kalmıştır. Dolayısıyla, Manuel yönetimi de Bosna devletinde kesintiye yol açmamıştır. Üstelik Bosna artık iki güçlü komşusu Sırp ve Hırvatların arazisi kadar geniş toprağa sahip bir devlettir. Çok uzun süredir Dri-na boylarında olan devletin dođu sınırı, batıda tarihî Hırvatistan'ın içinde yer alan Livno'ya kadar uzanmıştır ve Macar krallarının fermanlarında kendi toprakları olarak geçen Batı Bosna'daki Rama ve çevresi de Bosna hanlığına dahildir (*Perojević, 1942a: 203*). Bu dönem artık Bosna'nın devlet oluşuna kimsenin itiraz etmediği bir dönemdir ki, Ban Kulin'den sonra, 1463 yılındaki Türk fethine kadar kesintisiz olarak Kotromanić soyadını taşıyan kimseler bu ülkeyi yönetmiştir.

Devletin Niteliği ve Banlık /Krallık Soyü

Ülkenin sahip olduğu özgün sosyopolitik yapı aynen devletin temellerine de yansımış, ortaya bütün kurumlarıyla hazır, ancak komşularından

farklı bir Ortaçağ devleti çıkmıştır. Burada güçlü bir merkezî otorite düşünmek söz konusu olmadığı için, gerek ülkenin idari bölüşümü, gerekse devlet kademelerindeki görev taksimatı kurulu düzenin sınırları çerçevesinde belirlemiştir. Yani, doğrudan kabile mirasına (plemenita baâtina) dayanan, öte yandan Avarların jupanlıklar etrafında örgütlediği arazi, 12. yy'da Bizans arazisinde belirginleşen ve Balkanlara da yayılan feodalleşme sürecinde birer derebeylik arazisine dönüşmüş, bunlar Avar zamanından kalma bir siyasî kurum olarak banlıklar altında bir araya gelmiş, nihayet en önemli ve merkezî banlık olan Bosna'nın diğerlerini kendi çatısı altına almasıyla devlet teşekkül etmiştir (*Imamović, 1997: 27-29*). Bu yönleriyle Bosna devletini bir gönüllüler birliği, tam anlamıyla bir federasyon olarak nitelemek mümkündür. Kotromanić sülalesi etrafında devlet bilinç ve geleneğinin iyice yerleşmesinden sonra federal birimler en azından zihniyette daha çok merkeze bağlı hale gelmişler, dolayısıyla dışarıya karşı Bosna'nın parçası olmuşlardır. Bu, belirtildiği gibi, tamamen bir anlayış ve geleneğin ürünü idi; kraliyet erkinin herhangi bir şekilde askerî-siyasî anlamda merkezîyet sağlaması hiçbir zaman mümkün olmamıştır.

Bosna devleti bir birlik olduğu için, yönetimi de buna uygun bir aygıt ile gerçekleşmiştir. Büyük ve küçük derebeylerinin (*vlastelji, velmozi*) ve din adamlarının biraraya gelmesiyle oluşan meclis (*Stanak*), kraliyet veya banlık erkinin üzerinde siyasî güce sahip olmuştur. Bosna'da kraliyet irsî değildi. Ne kral, ne de oğlu gelecek kralın kim olacağını bilmiyorlardı. Kralı Stanak seçerdi, ancak hanedandan olma şartı aranırdı. Görevini yapamayan kralın tahttan indirilmesi, hatta öldürülmesi görülmedik olaylar değildi (*Babid, 1972:17; Kulenović, 1996: 51*). Bu yönüyle Bosna krallığının siyasî yapısı aynen bozkır Türk yönetimlerini, en çok da bozkır geleneğini çok kısa bir sürede yerleşik hayata uygulayan Hazar devletini andırır. Şu farkla ki, Türkler birliğe dahil olan ülke ve boyların üzerine hakan sülalesinden (Aşına soyu) yöneticiler atamakta ısrarlı davranmışlardır. Bosna'da ise banlık ve jupanlıkların yöneticileri Avarlar zamanında atanmış eski ve köklü ailelere dayanıyor, sonradan değiştirilemiyordu. Hatta toprakları dahi alınarmıyordu (*Babić, 1972:10*). Böylece Bosna devletinin iki temele dayandığı görülüyor: a) Savunma ihtiyacı ile derebeylerin bir araya gelmeleri; b) Banlık, daha sonra da krallık sülalesi olan Kotromanićler. Savunma ihtiyacı izafî bir kavramdır. Bir de-

rebeyi çıkarının komşu devlet tarafından daha iyi korunacağına inandığı anda saf değiştirebilir. Nitekim Ortaçađ' daki Bořnak-Hırvat ilişkileri, bir bakıma derebeylerinin karşılıklı saf değiştirmelerinin tarihidir. Dolayısıyla, jeopolitik ve jeokültürel etmenlerin zorlamasıyla ortaya çıkan Bosna devletini, Kotromaniclerin ayakta tuttuğunu söylemek mübalağa olmaz. Bu hanedanın halk nazarındaki meşruiyet ve itibarını da nazara alan Mustafa Imamović, “Ortaçađ Bosna devleti onlarla birlikte var ve onlarla birlikte yok olmuştur” demektedir (*Imamović, 1997: 21*) Bir diğer Bosnalı tarihçi Enver Imamović'e göre Kotromanic sülalesi devletin kurulduğu 8. veya 9. yy'dan yıkıldığı 1463'e kadar, yaklaşık 600 yıl Bosna'yı yönetmiştir (*E. Imamović, 1996: 21*). Devletin kuruluşu hakkında bu kadar gerilere gitmek mümkündür ancak Imamović bütün bu süre içinde Kotromaniclerin başta oluşunu hangi düşünce ve kaynaklara dayandırdığını açıklamıyor. Bu konuda Nada Klaić'in değerlendirmesine başvurulabilir. Ona göre, Bosna'nın ban ve jupanlarını hiçbir dış güc değerıştirmemiştir (*N. Klaić, 1989: 25*). Yani Avarların atadığı yöneticiler, ki Slav değil, muhtemelen Avar veya Bulgar (Koturođur) asıllı idiler, ve onların soyu Bosna'yı yıkılışına kadar yönetmişlerdir. Aşağıda tartışılacak bir vaka dışında tarihçiler bu fikre itiraz etmemektedirler. İtirazların kaynağında banlık hanedanlarının sürerliliği değil, bu yerel yönetim birimlerinin devlet sayılıp sayılmayacağı vardır.

İsmi ilk bilinen Borić'ten itibaren 1.5 Kotromanic Bosna'yı yönetmiřtir. Bunların yedisi ban, yedisi kraldır. Bir de kraliçe vardır. Sırasıyla banlar Borić, Kulin, Stjepan, Matej Ninoslav, Prijezda, 1. Stjepan Kotroman ve 2. Stjepan Kotromanic, krallar ise Stjepan 1. Tvrtko, Stjepan Dabisa, Kraliçe Jelena Gruba, Stjepan Ostoja, Stjepan 2. Tvrtko, Stjepan Ostojić, Stjepan Tomas ve Stjepan Tomaević'tir.

Kotromaniclerin Aslı

Kotromaniclerin aslı hakkında açık bilgimiz yoktur. Baştan beri görüldüğu gibi, değerışik aralıklarla karşımıza çıkan kayıtlar, şimdiki Saraybosna ile Zenica arasındaki arazide sürekli bir yönetim birimi olduğunu gösteriyor ve buradaki yöneticilerin değerıştirildiğine dair hiçbir kayıt yok. Hanedanın aslı hakkındaki tek tarihi bilgiyi, geç bir dönemde yazan Dubrovnikli Mauro Orbini verir (*Kraljevstvo Slovena, 1968:141*). Ona göre, Kulin Ban ölünce Macar kralı, Alman Kotroman isimli bir komutanını Bos-

na'ya göndermiş, burayı başsız ve savunmasız bulan Kotroman kolayca ele geçirmiş, Macar kralı da onu ban olarak atamıştır. Daha sonraki araştırmalarda Dubrovnik arşivlerinde bu yönde eski bir belge bulunmuştur. Bu belge Dubrovniklilerin 1432 yılında Bosna kralına gönderdikleri bir hatırlatma yazısıdır. Mektup Bosna ile Dubrovnik'in dostluklarının. çok eskilere dayandığını, önceki yöneticilerin Dubrovnik'in kıymetini bildiğini, bu anlayışın bütün Bosna krallarının atası olan Kotroman Got'a dayandığını, onun kendi akrabası olan Macar kralının Bosna'ya yardım etmesini sağladığını ve Kotroman Got'un Dubrovnik'i kendi vatani gibi belleyip iyi ilişkiler kurduğunu söylemektedir (*E. Imamović, 1996: 22*).

Mauro Orbini bu kaynağı veya bu yöndeki bir inanış ve söylenceyi kullanmış olabilir. Bu iddiaya dayanan başta Alman tarihçiler peşin olarak Kotroman sülalesinin Alman asıllı olduğunu kabul etmişlerdir. Buna İlave delil sağlamak için de ismin sonundaki *-man* ekinin Almanca olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu ekin Almanca'ya münhasır olması söz konusu olmadığı gibi, başka bilgiler bu mektupla çelişmektedir. Elimizdeki isim listesine göre, eğer dışardan geldi iseler, ilk Kotroman'ın Prijezda'yı izleyen Stjepan 1. Kotroman olması gerekir ki, onun oğlu Kotromanić soyadını taşımıştır. Kulin Ban 1203 yılında ölmüştür. Stjepan 1. Kotroman ise tahminen ve en erken 1270'te tahta geçmiştir (*Perojević, 1942b: 234*). Arada telafi edilemeyecek kadar bir zaman farkı vardır. 14. yy'ın ikinci yarısının efsanevi Bosna kralı Tvrtko, bir kilise toprağıyla ilgili bir fermanında, amcasının (dolayısıyla babasının) dedesi Prijezda'nın verdiği hükmü yenilediğini belirtmektedir. Dolayısıyla, tarihte geçen ilk Kotro-man'dan öncekiler de aynı sülaleden idiler. Bir Papalık belgesi bu sülaleyi çok daha ilerilere götürmektedir. Papa 2. Gregorius'un 1233 tarihli mektubunda, Ban Ninoslav ile ondan sonra gelen Prijezda'nın aynı soydan oldukları belirtilir. Mektupta Ninoslav'ın atalarının Bosna'yı '*eski zamanlardan beri*' yönettikleri söylenir (*E. Imamović, 1996: 23*). 1233 yılında Kulin Ban, hatta Borić zamanı bile eski sayılamaz. Dolayısıyla, Bosna krallık soyunun bilinen isimlerinin hepsinin aynı soydan olduğu ortaya çıktığı gibi, bu soy bilinmeyen döneme de uzanmaktadır. 1. Tvrtko bunu doğ-rularcasına, bir başka mektubunda, (bir ülke olarak) ortaya çıkışından beri kendi soyunun Bosna'yı yönettiğini söyler (*E. Imamović, 1996:23*).

Ayrıca Borić ten sonra gelen Kulin Ban ve halefleri millî bir siyaset izlemişler ve, kimi zaman güçlü Macar ordusundan çekinip teslim olsalar da, hiç bir zaman Macar kralının atadığı bir vali gibi davranmamışlardır. Boşnak-Macar savaşlarının yüzlerce yıl kesintisiz sürmesi bunu gösterir. Bu soyun yerli olduğuna inanan E. Imamović, Bosna krallığının da aynı coğrafya merkezli neşet ettiğine işaret ederek, bugün Saraybosna havaalanı yakınlarında bulunan ve Konstantinos Porphyrogenitus'da da geçen eski Kotorac yerleşiminin Kotromaniclere isim vermiş olabileceğini söyler. İsim şöyle bir gelişme izlemiştir: Kotorac - Kotoranić - Kotromanić (E. Imamović, 1996: 24-25). Ancak böyle bir ses değişiminin bu coğrafyada pek örneği yoktur ve bir ban / kral soyunun ismini eski tam haliyle muhafaza edememesini düşünmek zordur.

Perojevid'e göre, 13. yy'ın ikinci yarısında banlık yapan Stjepan Kotroman'ın Arpadlılar (Macar), Anjulular (Napoli-Norman, Macar), Nemanjalılar (Sırp) ve Subiçler (Hırvat) gibi Orta Avrupa'nın ünlü aileleri ile akrabalık kurmuş olması, Bosna banlık sülalesinin kökeni hakkında sonradan kafa karışıklığına ve bir takım hikâyelerin uydurulmasına sebep olmuştur. Ona göre, Macaristan'dan gelen Alman asıllı Kotroman hikâyesi tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Çünkü Kotromanilerin bu tarihten çok önce de Bosna'da yaşadıkları bilinmektedir. Hatta Hırvat tarihçi Perojević, bu sülalenin değil Macaristan, Hırvatistan'a bile bağlanamayacağını söylemektedir (Perojević, 1942b: 236). Bu konuyla ilgili ilk müstakil çalışmayı yapan Macar Thalloczy de Kotroman soyunun aslen Bosnalı olduğuna inanır ve Orbini'nin Alman kökeni hikâyesini kendisinin ürettiğini veya bilmediğimiz bir kaynaktan naklettiğini söyler (Thallóczy, 1914: 66-70). Ancak Thallóczy bunu yazdığında yukarıda geçen Dubrovnik mektubu henüz bilinmiyordu.

Aslında Orbini, Alman rivayetiyle tarihi bir vakaya işaret ediyor ama tarihleme hatası yapıyor. 12. yy'da Borić zamanında bir Kotroman'ın adı geçmektedir. Kral II. Géza zamanında Macarlar ve Boşnaklar birlikte Bizans'a karşı savaşırken, Géza'nın ölümüyle Macaristan'da taht kavgası başlar. Borić bu esnada 4. István'ı tutar ama mücadeleyi II. Géza'nın oğlu III. István kazanır. Ardından da kendi muhaliflerini, bu arada Borić'i cezalandırır. Komutanlarından Gotfrid adlı bir Alman'ı Bosna'ya gönderir. Sonuçta Borić yenilir ve Bosna tahtına Macar desteği ile Kotroman adlı birisi geçer (1163). Yani Bosna tahtı bir Alman'ın eliyle el değiştirir ama tah-

ta geçen Alman değildir (Ćorović, 1925:16-17). Bu olayın tam aydınlanmasyla aslında Bosna tarihinin eksik bir halkası daha tamamlanacaktır. Şöyle ki, Borid 1163'te çekilir; ondan sonra gelen Kulin Ban ise muhtemelen 1180 yılında Manuel Komnenos'un desteği ile tahta çıkar. Arada önemli bir boşluk vardır. Böylece, bu tarihler arasındaki banın veya banlardan birinin Kotroman olduğuna hükmedebiliriz. Daha sonraki Bosna yöneticileri büyük ihtimalle bu Kotroman'ın ismini soyadı yapmışlardır. Böylece Alman kuramı geçerliliğini yitirmektedir.

Kotromaniçlerin Sırp veya Hırvat olduğu yolundaki savlar ise, kaynağını doğrudan Bosna halkının zaten Sırp veya Hırvat olduğu iddiasından alır. Burada da Kotromaniçler ülkenin yerlileridir. Ancak, böyle bir iddia, Ortaçağ'daki Bosnalıların Sırp veya Hırvat asıllı oldukları fikri, yukarıda geçtiği gibi, temelinden yanlış ve anlamsız olduğu için burada tartışma konusu yapılmayacaktır.

Bu hanedanın yerli olduğuna hükmettikten sonra uzak köklerini Avar ve Bulgarlara bağlamak için bir engel kalmamaktadır. Yukarıda geçtiği gibi, Avar yönetiminde 'banlık' ve 'jupanlık' denilen idarî birimlerle yönetilen Bosna'da, bu yöneticilerin Avar veya Bulgar asıllı olması tabii idi. Buna hiçbir tarihçi itiraz etmemektedir. Avar devleti 8. yy. sonunda yıkıldıktan sonra Frank, Bulgar veya Bizans egemenliğine girenler hariç, pek çok banlık ortada kalmıştır ve bunların çoğu Bosna'dadır. Daha sonraki dönemlerde kimse bunları değiştirmemiştir. Avar devleti yıkıldıktan 600 yıl sonra bile banlık ve jupanlık müesseselerinin yaşaması ve tarihte iz bırakması (20. yy'da, Krallık Yugoslavyası'nda ülke *banlık -banovina* denilen idarî bölümlere ayrılmıştı; bugün Hırvatistan ve Bosna'nın Hırvat çoğunluklu bölgeleri *zupanijalara* ayrılır), aslında müessese ve düzenin değil, mahallî hanedanların iktidarlarının sürerliğinin göstergesidir. Bugünkü Bosna'nın çok küçük bir kısmını, Saraybosna-Visoko-Zenica hattını oluşturan Bosna banlığı da bunlardan biriydi.

Meselenin tamamen Kotroman kelimesinin kendisinde düğümlendiği anlaşılıyor. Bu kelimeyi Slav dillerinde açıklamak mümkün olsa idi, Alman tezi belki hiç dayanak bulmayacaktı. Yukarıda bir örnekte geçtiği gibi, anlamı bilinmeyen *Kotor-* adlı yerleşimlere dayandırılan zayıf birkaç açıklamadan başka bu konuda bir öneri yoktur. Bu da meseleye tam çözüm sunmaz, çünkü Avusturya'dan Karadağ'a kadar bölgede pek çok Kotor vardır. Dolayısıyla Kotromaniçler çok sayıdaki kotor'dan herhangi birin-

den olabilirler. Nitekim bir 15. yy. belgesinde geçen Avusturya'nın güneydoğusundaki Kotrou adlı yerleşime dayanan kimi Alman bilginler, bunu Bosna krallık sülalesine bağlamışlar ve Alman kuramına bir destek daha bulduklarını iddia etmişlerdir (E. Imamović, 1996: 25). Eğer bölgede bir dönem sadece yönetici tabaka olarak değil, nüfus olarak da kayda değer bir Avar-Bulgar varlığı söz konusu idiye, yer ve kişi adlarında bunların izini sürmek gereklidir. Zira onlar gibi yönetici olmayan, bu topraklara tabi olarak yerleşen Peçenek, Oğuz ve Kumanlar bile şaşılacak kadar çok fazla yer ve kişi isminde izlerini bırakmışlardır. Hatta Hazarların Bosna'ya geldiklerine dair hiçbir ipucu yok iken, bu ülkenin kuzeybatısındaki bir kasaba Kozarac (Hazarlı, Hazar aslından) ismini taşımaktadır.

Kotroman kelimesi ilk anda Avarlar tarafından Bosna'ya gönderilen Koturoğurları (Bizans kaynaklarında Kutrigur) akla getiriyor. Bunların bakiyesi olma ihtimali yüksek Hersekli Kudugerlerden yukarda bahsedilmişti. Bu Türk Oğur topluluğunun ismindeki *kotur*, Kaşgarlı'da 'boşaltmak, aktarmak' anlamındaki bir fiil olarak geçer (II: 72-73,164,170). Bunu bugün biz 'kotarmak' şekliyle kullanıyoruz. Kutur ise 'haddini aşmak, azmak, şımarmak' anlamındadır (II: 73). Bu anlam bugün başta Kırgızca birçok Türk dilinde korunmaktadır. Türkiye'de ise anlam daralmasına uğrayarak yalnızca bir hayvanın ısırması sonucu 'kudurmak' anlamına gelmektedir. Eski Bulgarca'da da bu fiilin 'zapt olunamamak, yerinde duramamak' manasıyla kullanıldığını varsayabiliriz. Bu kelimenin Türklerde kişi ismi olarak kullanıldığının örnekleri vardır. Uygurların Göç Destanı'nda kutsal ışıktan doğduğu söylenen beş çocuktan birinin ismi *Kotur Tigin'dk*. Günümüz Uygurca'sında 'kotur' 'uyuz, çepel' anlamına gelmektedir, ki genel Türkçede de bu anlamı taşır (Tekin, 1987: 66; Clauson: 604). Talat Tekin'in önerisinin aksine, Kotur kelimesi bu anlamı taşımasa gerektir. Büyük Bulgar hanı Kubrat'ın oğullarından birinin İsmi de *Kotrag* (Κότραγος) olarak geçer (Nikephoros: 88-89). Burada sondaki eki Omurtag'daki gibi küçültme eki olarak (Tekin, 1987:53) görmek mümkün olduğu gibi, *Kotur-ok* şeklinde almak da mümkündür. Buradaki ok kelimesi büyük ihtimalle boy, kabile anlamına gelmektedir. Bulgarlardan bir kısmının da *Kotraglar* (Korpayoi) adını taşıması (Nikephoros: 88-89), bu adın hem kişi, hem budun adı olarak kullanıldığını gösterir. Kotur isminin 'şaz' dili konuşan Türklerdeki karşı-

lığı 'kutuz'dur. Bu isimle bir Memluk sultanım biliyoruz. Ancak bu ismi 'kudur-, kudur-' fiiline bağlamak şart değildir. Kaşgarlı'da 'kutuz' kelimesi 'yaban sığırı, yak' anlamıyla geçer (1: 365). Bu kelime aynı anlamıyla ko-taz, kotas, kotos, kutaz, kotaz, kotuz gibi şekilleriyle hemen bütün Türk lehçelerinde geçer (Clauson: 608). Bunun Türklerde kişi ismi olması çok tabiidir ve de bu kelimenin 'lir' dilinde, yani eski Bulgar Türkçesindeki karşılığı 'kotur, kutur' olacaktır. Dolayısıyla, başta Koturoğurlar olmak üzere, Doğu Avrupa'da gördüğümüz Bulgar bakiyesi Kotur-Kotur-Kotorla rı yaban sığırı anlamı ile açıklayabiliriz.

Bosna'daki 'Kotorac' yer adı, 'Kotor mensubu, Katotlardan, Kotor'¹ demektir. Yani bir şahsın etnik kimliğine, dolayısıyla Kotor adlı bir etnik topluluğa işaret eder. Bunun karşılığını yukarda geçen Bulgar kabilesi Kotraglarda buluyoruz: Kotur-ok (Kotur boyu) ve çoğulu Koturoğur. Buradan Kotroman kelimesine geçebiliriz. Almanca'daki gibi Türkçede de insan anlamına gelen -man kelimesi / ekiyle yapılan kocaman, kaloman, toraman, kopraman, ataman gibi kelimeler pek çoktur. Dahası, kimi açık örneklerde bu ek etnik İsim yapmaya da yarar: Türkmen, Karaman, Yulaman (Bir Başkırt kabilesi). Kotroman kelimesi de Boşnakça 'Kotorac' kelimesi gibi 'Kotor kabilesinden' anlamına gelmektedir.

Bosna'da Avarlardan kalan bir mahallî hanedan ihtimalini göz ardı etsek bile, aynı bölgede bu kez Macar unsuru ortaya çıkıyor. Bugünkü topraklarına 9. yy. sonunda Kuzey Kafkasya'dan Onoğur Bulgarlarıyla birlikte gelen Macarların devletinde uzun süre hem Macarca, hem de Oğur Türk-çesi konuşulmuştur. Üstelik Onoğurlar Macar devletinde yönetici tabaka idiler ve bugünkü Hungar- kelimesi ve değişik dillerdeki benzerleri onlardan kalmıştır. Bosna banlığına erken dönemdeki bir Macar işgali sırasında Kotur ismini taşıyan bir Türkün getirilmiş olması ve Kotroman hanedanının kökünü ondan almış olması da pekala mümkündür.

Sonuç

Bosna Avrasya ile Akdeniz dünyasının, Balkanlar ile Orta Avrupa'nın, Doğu ile Batı'nın buluştuğu, kesiştiği ve çatıştığı bir konumda bulunmaktadır. Bu konumu ülkenin rahat etmesini engellemiştir. Bu rahatsızlık siyasî kültüre de yansımış, uzun süre ülke ve devlet kavramı gelişmemiştir. Avar devleti çöktükten sonra bu arazinin güçlü devletler arasında or-

tada kalması, artık bir nevi tepki olarak nitelendirilebilecek Bosna siyasî kültürünün oluşumunu başlatmıştır. Bosna artık hiç kimsenin değil, kendisinin olma yolunu seçmiş, kendi devletini geliştirmiş, bunun için o dönemin en güçlü devletlerinden Bizans ve Macaristan'la kesintisiz bir mücadeleyi dahi göze almıştır. Bu mücadele, öte yandan, halk içinde devletin, özellikle de başta bulunan Kotromanić hanedanının itibarını artırmış, bu arazide ilk kez tecrübe edilen devlet geleneği kökleşmiştir. Devlet geleneği toplumların gelişmesinde çok ileri bir aşamadır, ancak bu gelenek ve devlet kavramıyla tanışıklık yakın zamanlara kadar devletleşmek için kâfi gelmiyordu. Yönetme meşruiyetine sahip kişiler gerekliydi. Bunun içindir ki, ileri derecede milliyetçi duygularla hareket eden ve modern ulus-devletlerini kuran Balkan ülkeleri, Osmanlı'dan bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Avrupa saraylarından kendilerine yönetici ithal etmek zorunda kalmışlardır. Bunu Ortaçağ'da çok daha yerleşik bir kural olarak görmek durumundayız. Bosna'nın devlet yapısını yerleştirmeye çalıştığı günlerde, son Arpadoglu öldüğünde Macarların tahtı, kendi ülkelerinin yönetimini Napolili Normanlara, sırf Arpadlarla akraba diye Anju hanedanına vermeleri bu gerçeğin açık bir ifadesidir. Bosna'da ise bu meşruiyete Kotromanić ailesi sahipti. Özellikle devletin son zamanlarında kimi Bosna kralları güçlü derebeylerle mücadelelerinde yenik ve esir düşmüşler, çok defa derebeylerin oyuncağı olmuşlar, ama ülkede bütün iktidarı ele geçiren derebeyleri bile hiçbir zaman tahta oturmaya cesaret edememiştir. Komşu Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ'da ise böyle bir hanedan bulunmamıştır. Bu ülkelerde gücü ele geçiren kimseler kendi hanedanlarını kurmuşlar, ama bu hanedanlar daha güçlü kimseler geldiğinde değiştirilmiştir. Bunun en büyük sebebi, Bosna'nın bu üç komşusunda devlet yapılarının büyük güçler (Bizans, Bulgar, Macar ve Franklar) tarafından sık sık ve uzun süreli olarak kesintiye uğratılmasıdır. Bosna'da ise böyle bir kesinti olmamış, çok defalar güçlü bir başkente bağlılık arz etse de, tek bir hanedan yönetiminde kalmıştır. Bu hanedanın halk nazarındaki meşruiyeti ise Arpadogulları ile karşılaştırılabilir. Macarların başına Hazarların atadığı bir Bulgar-Türk hanedanı olan Arpadlılar gibi, Boşnakların başına Avarların atadığı diğer bir Bulgar-Türk hanedanı olan Kotromanoğulları da yönettikleri halka mal olmuş, efsaneleşmiş, devletleriyle özdeşleşmiş kişilerdir. Bu yüzden Bosna'da hala güzel günler yad edilirken "Kulin Ban zamanındaki gibi" deyimini kullanılır.

Kaynaklar

- Andelić, P., *Studije o teritorijalno-politickoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo, 1982.
- Babić, A., *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo, 1972.
- Budak, N. *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994.
- Clauson, G., *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, 1972.
- Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. Gy. Moravcsik & R. J. H. Jenkins, Washington, 1967.
- Ćirković, S., *Istoriya srednovekovne bosanske drzave*. Beograd, 1964.
- Ćirković, S., "Tsrna gora od docelavana slovena do pada pod Turke", *Tsrna Gora*. Yay. Mihailo Maletić Beograd, 1976.
- Ćorović, V., "Pitane o porijeklu kotromanića", *Proilozi za knjijevnost, Yesik isteriyu i folklor. Kn. V.* Beograd, 1925.
- Ćorović, V., *Teritoriyalni razvoy bosanske drzave u srednem veku*. I, Beograd, 1925.
- Ćorović, V., *Historiya Bosne*, I, Beograd 1940.
- Durmuş, İ., *Sarmatlar*, Ankara, 1997.
- Fine, John V. A., *The Early Medieval Balkans - A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, Ann Arbor, 1983.
- Goldstein, I., *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, 1995.
- Imamović, E., "Bosanska dinastija Kotromanića", *Bosanska srednjovjekovna drzava i suvremenost* (zbornik radova), yay. Halim Mulaibrahimović, Sarajevo, 1996.
- Imamović, M., *Historija Bosnjaka*, Sarajevo, 1997.
- Karatay, O., *Hırvat Ulusunun Oluşumu*, Ankara, 2000.
- Karatay, O., "Hırvat ve Sırp Göçlerinde Oğur İlgisi", *Türkler* (yay. K. Çiçek - S. Koca - H. C. Güzel), c. 2, Ankara, 2002.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, II, çev. Besim Atalay, 4. Baskı, Ankara, 1998.
- Klaić, N., *Srednjovjekovna Bosna: Politički položaj Bosanskih vladara do tvrtko-ve krunidbe* (1377. g.), Zagreb, 1989.
- Klaić, V., *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882.
- Knezovid, O., *Bosna i Hercegovina od seobe naroda do XII. st*", *Povijest Hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, C.I, Heyet yayımı, Sarajevo, 1942.

- Kulenović, M. “Bosanski Stanak”, *Bosanska srednjovjekovna država i suvremenost* (zborrdk radova), yay. Halim Mulaibrahimović., Sarajevo, 1996.
- Lukas, F., “Bosna i Hercegovina u geopolitickom pogledu”, *Povijest Hrvatskih zemalja Bosna i Hercegovina*, c. I, Heyet yayını, Sarajevo, 1942.
- Malcolm, N., *Bosnia A Short History*, London, 1994; Boşnakça-Hırvatça tercüme “*Povijesti Bosne - Kratki pregled*”, Zagreb-Sarajevo, 1995; Türkçe tercüme “Bosna’nın Kısa Tarihi”, İstanbul, 1999.
- Mikhail Psellos, *Khronographia*, çev. Işın Demirkent, Ankara, 1992.
- Nikephoros, Patriarch of Constantinople, *Short History*, yay. Cyril Mango, Washington, 1990.
- Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1995.
- Orbini, M., // *regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*, Pesaro, 1601; Sırça tercüme *Kpa/beecmeo Cnoeena*, Beograd, 1968.
- Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, 4. baskı, Ankara, 1995.
- Perojević, M., “Ban Borić i Ban Kulin”, *Povijest Hrvatskih zemalja Bosna i Hercegovina*, C.I, Heyet yayını, Sarajevo, 1942a.
- Perojević, M. “Prijezda I. Stjepan I. Kotroman”, *Povijest Hrvatskih zemalja Bosna i Hercegovina*, c. I, Heyet yayım, Sarajevo, 1942b.
- Raukar, T., *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997.
- Szâdeczky-Kardoss, S., “Avarlar”, çev. Ruşen Sezer, *Erken İç Asya Tarihi*, yay. Deniz Sinor, İstanbul, 2000.
- Tekin, T., *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara, 1987.
- Thallóczy, L., *Die kotromanslegende, Studien zur Geschichte Serbiens und Bosniens im Mittelalter*, München-Leipzig, 1914.
- Vego, M., *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1982.
- Živković, T., “Avarlar ile Slavlar Arasındaki İlişkiler”, *Türkler* (yay. K. Çiçek - S. Koca - H. C. Güzel), C.2, Ankara, 2002.

Contribution to the Debates on the Origin of the Bosnian Royal Kotromanić Dynasty

Osman KARATAY

Historian-Researcher

Abstract: Bosnia was seized by Avars and Slavs from Byzantium at the end of the 6th century, and settled by Slavic masses. Avars ruled Bosnia through Avar or Bulgar originated governors appointed by the center. The Avar State collapsed at the end of the 8th century and its realm was shared between Bulgars and Franks, and to some degree Byzantium. Bosnia remained ownerless and foreign forces could not establish staying rule there. Feudals of Avar remnants called 'ban' and 'zhupan' were unified around the Bosnian banate, which had then a little terrain in today's Central Bosnia, and founded the Medieval 'Federal' Bosnian state. There are no clear accounts in the sources for the pre-mid-12th century. Thus, even statehood of Bosnia before the 12th century is discussed. In these circumstances, it is very difficult to determine origin of the royal Kotromanić dynasty. Sources tell us about a Bosnian dynasty, continuous and with deep roots, in contrary to the neighboring Serbian, Croatian and Montenegrin states; Historians almost totally agree on that this dynasty descends from a ban appointed by Avars to rule then Bosnia. But the word Kotroman could not be explained, and thus origin of the dynasty was discussed leading some theories like Germanic origin. The first part of this word is likely Kotur, a well-attested toponym among Bulgar Turks, as well as name of a Bulgar tribe (singular Kotrag, plural Koturogur / Kutrigur). Those who invaded Bosnia in the name of the Avar khaganate were Kutrig'urs, and they were told about as a people in Herzegovina even in the second half of the 15th century. Their names have been preserved in many toponyms in the region. The -man suffix in the name does not show any Germanic connection, rather it reinforces, as a suffix widely used in Turkish especially for ethnonyms, the possibility of Turkish origin of the Bosnian kings.

Key Words: Bosnia, Medieval, Avar, Bulgar, Kutrigur, Kotromanić

Дискуссии о Происхождении Боснийской Королевской Династии Котроманичей

Осман КАРАТАЙ
Историк-исследователь

Резюме: В конце VI-го века Босния была завоевана аварами и славянами в борьбе против Византии и в коротком промежутке времени была заселена массами славян. Авары управляли этой страной, в основном, при помощи назначаемых аваро или болгаров. К концу VIII-го века государство аваров пало и их земли были разделены между Булгарским государством, государством франков и, частично, Византией. Босния же осталась в середине и внешние силы не смогли здесь установить продолжительную власть. Феодалы, носившие имена «банов» и «жупанов», которые остались еще со времен аваров, объединились вокруг Боснии, которая была маленьким банством на территории нынешней Центральной Боснии и создали средневековое Боснийское государство, которое по своей структуре напоминало федерацию. До середины XII-го века источники предоставляют неопределенную и расплывчатую информацию о Боснии. И это доходит даже до того, что подвергается сомнению существование Боснии как государства. Исторические документы свидетельствуют о том, что, по сравнению с соседними сербским, хорватским и черногорским государствами, в Боснии была постоянно устоявшаяся династия. Историки придерживаются мнения, что эта династия происходила от банов, которые назначались аварами. Но тот факт, что значение названия «Котроман» не было раскрыто, привело к дискуссии о происхождении этой семьи, в частности к тезису о том что они были германского происхождения. Это название при великой вероятности использовалось булгарами как имя собственное, в то же время оно уходит корнями до имени Котур, названии одного из болгарских племен. Котургуры, в составе аваров, первыми завоевали Боснию и до второй половины XV-го века говорилось об их остатках в Боснии. Это имя сохранилось во многих географических названиях. А окончание *-ман* в названии династии усиливает вероятность их тюркского, а не германского происхождения.

Ключевые слова: Босния, средние века, авары, булгары, котургуры, Котроманичи.

